

HIKMATLAR

* * *

...Hozirgi adabiyotimiz naqadar yaxshi, naqadar katta bo'lmasin, kelajakda yaratiladigan buyuk o'zbek adabiyo-tining poydevori, faqat poydevori bo'lib qoladi.

* * *

Hayot — magnit, o'ziga tortadi, yozuvchi shu mag-nitni o'ziga yuqtira olsagina kitobxonni o'ziga tortadi.

* * *

Chiroyli lof-qofdan xunuk haqiqat yaxshi.

* * *

Adabiyot atomdan kuchli, lekin uning kuchini o'tin yorishga sarf qilish kerak emas.

* * *

Yozuvchi o'z ona tilisi ustiga o'z zamonasining boy madaniy tilini bilmasdan qanot bog'lamaydi. Buning mi-solini adabiyotimiz tarixida, hozirgi adabiyotimizda ham ko'rishimiz mumkin.

Yozuvchi... pokiza, chiroyli, burdli, subutli, haqgo'y bolishi kerak.

* * *

Yozuvchi yoshligida yoshligiga rioya talab qilsa talan-tiga shira tushadi, erta qariydi, keyin qariligida qariligiga rioya talab qiladi-yu umumadabiyot gazini ko'rganida qunushadi, inqillaydi... bizning yoshlarimiz toy bo'la turib otning tepkisini ko'taradigan chayir, chaqqon, har qanday katta galadan ham uloqni olib chiqib, xalqning sovriniga sazovor bo'ladigan chavandoz otlar bo'lib yetishyapti.

* * *

Yozuvchini hech qachon hech kim ko'tarmaydi. Yaxshi yozuvchini yaxshi asarlari ko'taradi, yaxshi yozuvchi ko'tarilib ketganini hatto o'zi bilmay qoladi.

* * *

Yozuvchi o'z ijodiy ishidan hech qachon qanoat hosil qilmaydi, qanoat qilgan kuni, menimcha, yomon qari-gan laqma cholga aylanadi...

* * *

Yozuvchi biron asar yozish uchun qo'liga qalam ol-ganda hammadan burun ko'z oldiga shu narsani o'qiyotgan o'quvchini keltirsin, asarning har bir satri ko'z oldidan o'tganida chehrasida bo'ladigan o'zgarishni ko'rib tursin. Yozuvchi o'zini kattakon, bilimdon, yuksak zavq egasi bo'lgan kishi oldida imtihon berayotgan-day sezsин.

* * *

Adabiyot — hunar, uni kasbga aylantirib olgan yo-zuvchi olmaga tushgan qurtdan farq qilmaydi.

* * *

Umid bilan qo'liga qalam olgan, el-yurtga yozish-chizishi bilan xizmat qilishni istagan, shu yo'l bilan ko'proq va yaxshiroq xizmat qila olishiga ko'zi yetgan har bir kishining omoli yaxshi asarlar yaratish bo'ladi.

* * *

Bolalar yozuvchisi, shubhasiz, talantli, bilimli, pedagog bo'lishi kerak, lekin bularning ustiga o'zi odamoxun bo'lmasa, qadri bir pul.

* * *

Bolalar uchun kitob yozadigan kishi g'oyat usta san'atkor, katta tajribali pedagog, tilning zarshunosi bo'lmog'i kerak.

* * *

Yozuvchining vazifasi yaxshi asarlar yozish, xalq dili-ning tarjimoni bo'lish bilangina cheklanmaydi, uning vazifasiga adabiyotni har qanday balo-qazodan qo'riqlash, adabiyotning sergak, jasur posboni bo'lish ham kiradi.

* * *

San'at asari chaqmoq, mushak, kamalak singari lah-zani obod qiladigan umri qisqa, mag'zi puch go'zallik emas, balki adabiyotni bezaydigan, umri boqiy va mag'zi to'q go'zallikdir.

* * *

O'qishli kitob go'zallikdir, lekin go'zallikda ham go'zamk bor. Qorong'i kechada otilgan mushak ham go'zaJ, quyoshga qarab xandon tashlab turgan gul ham go'zal. Osmonda sochilib ketgan rang-barang olov va oqish izlar go'zalligi ko'zni

qamashtirsa ham puch go'zallik, shuning uchun bebaqodir. Gulning go'zalligi esa to'q go'zallik, chunki uning bag'rida hayot bor, shuning uchun abadiy go'zallikdir. G'uncha guldan ham go'zalroq, chunki uning bag'rida ikki hayot — o'z hayoti va yana gul hayoti bor.

* * *

Bir suhbatda birov san'at asarining yaxshi-yomonli-gi har kimning didi, ta'bi, o'sha topdagi kayfiyatiga bog'liq, deb qoldi. Sirtidan qaralganda, bunga qarshi bir nima deb bo'lmaydigan o'xshaydi, lekin haqiqatda bu ta'rif san'atning qalbiga xanjar uradi, uning qanotini qayiradi.

* * *

Biz bu asarni yomon, ikkinchisini yaxshi, uchinchisi-ni so'z san'atining mo''jizasi deymiz. Shunda hamma-dan burun nimani ko'zda tutamiz? Avval shu savolga javob berish kerak.

Modomiki, kitob keng o'quvchilar ommasi uchun yozilar ekan, bu savolga o'sha omma nuqtai nazaridan qarab javob berish zarur. Omma o'zini maftun qiladi-gan, rohat bag'ishlaydigan narsani o'qiydi. O'shani yaxshi asar deb biladi. O'quvchi kitobni "madaniyatdan orqa-da qolmaslik" uchungina emas, zo'r rohatdan mahrum bo'lmaslik uchun o'qisa hisob. Shunday asar yaxshi asar bo'ladi... Asar to'g'risida eng to'g'ri, xolis yozilgan taqriz kutubxonaning daftarida bo'ladi.

Eng yaxshi tomosha bo'lmagan drama, qo'lga olish bilan jozibasiga tortib ketmaydigan adabiy asar yaxshi narsa bo'lmaydi. Agar birov yozuvchi asarning shu to-moniga e'tibor qilgani erinsa yoki erinmagani taqdirda ham udda qilolmasa-yu o'zining ojizligini, mas'uliyatsizligini "mazmun", "olijanob maqsad" ibo-ralari ostiga berkitsa, san'atni, eng muhim tarbiya quro-lini beburd qilgan bo'ladi.

Maqsad naqadar olijanob bo'lmasin, Chexovning tili bilan aytganda, "qurbaqaga shakar sepib berganing bilan baribir yemayman".

Adabiy asar, adabiyot degan shundoq bo'lsin.

* * *

Bizda hissiz yozilgan, nuqul aql sotadigan, kitob-xonni adabiyotdan bezdiradigan sovuq kitoblar oz emas. Bu xildagi kitoblar kitobxonga bir nima berish o'rniga o'z avtorining sharmandasini chiqaradi; modomiki, yozuvchi voqelikdan ilhom olmagan ekan, modomiki, voqealarning mohiyatini, odamlarning dilini anglama-gan ekan, bu hoi uning hayotga loqayd qaraganini, ichki darddan mahrum, befarosat va shapko'r ekanini ko'rsatadi. Yozuvchi kitobni ilhom o'ti bilan alanga ol-dirmasa, kitobxonning qalbiga o't yoqolmaydi. Kitob kitobxonning qalbida ezgulukka otashin muhabbat, qabo-hatga omonsiz nafrat uyg'otmasa, o'quvchini maftun qiJadigan fazilatdan mahrum bo'Jadi.

Masalan, mana shunday hikoya yozgan yozuvchiga nima ilhom berdi ekan: ongli paxtakor chol o'g'liga g'o'zani sug'orib qo'yishni buyuradi. Ongsiz o'g'il ki-noga

ketadi, g'o'zani suv bosadi. Choi o'g'lini o'tqazib qo'yib, agrotexnikadan leksiya o'qiydi. Shu bilan yo-zuvchi kitobxonga agrotexnikadan ta'iim beradi. Zaruratsiz, ichki dardsiz, ehtirossiz yoziigan asar o'lik bo'Jadi. Bundoq asarga hech qanaqa g'oya, muhim mavzu jon kirgizolmaydi.

* * *

Bizningcha, rangsiz, nursiz, haroratsiz yoziigan asar-lar hayotni chuqur o'rganmasdan, uning achchiq-chu-chugini tatimasdan, o'sha hayot odamlarining qalbiga qalbni payvand qilmasdan, dardsiz, ehtirossiz, ya'ni ilhomsiz yoziigan asarlardir.

* * *

Navoiyning bir hikmatli so'zi bor:

Garchi quyoshdin parvarish olam yuziga om erur, Sahroda kamqog'u tikan, bo'stonda sarvu gul bitar.

Ya'ni: quyoshning nuri barchaga barobar bo'lsa ham, sahroda tikanu bo'stonda sarvu gul bitadi.

Bu juda chuqur, juda zo'rgap, do'ppini yerga qo'yib, xo'p o'ylab ko'radigan gap.

Bir xil talantga ega bo'lgan ikki odam bir xildagi sharoitda ikki olam bo'lib qolishi mumkin.

Demak, yaxshi shoir bo'lish uchun katta taJant, yax-shi sharoitning o'zi kifoya qilmaydi.

* * *

Men adabiyotga qadam qo'ygandan beri adabiyotga kirib chiqqan odamJarning soni boru sanog'i yo'q. Bu-Jarning bir qismi yozish-chizishga bo'lgan havasini ta-lant deb o'ylagan, shuning uchun adabiyotga yanglish kirgan odamlardir.

Bularning yana bir qismi adabiyot qalbning bir chek-kasini emas, hammasini talab qilishini bilmagan, ta-lant kun sayin mehnat bilan jilo berib turilmasa, zang-lab, butkul yaroqsiz holga kelib qoladigan asbob ekanidan bexabar kishilar edi...

Hayotni tashkil qilolmaslik, yashay bilmaslik, tur-mushda intizomsizlik adabiyotimizga katta zarar yetka-zadi.

* * *

O'qishJik kitob yozish, uning har sahifasini, har sat-rini kitobxonga manzur qilish, kitobxonni quvontirish, uning ko'nglini topish oson emas. Bunday kitobni yozish uchun yozuvchining mahorati, kitob yozishga havasi, hatto yengib bo'lmaydigan xohishi ham kifoya qilmay-di, bularning ustiga dard, hayot bergan ilhom, kalia va qalbdan boshqa har qanday mayda orzu-havasni, har qanday manfaat-g'arazni quvib chiqaradigan yirik-yuk-sak g'oya mavj uradigan ilhom kerak. Ilhom bilan ma-horat topishgandagina kitob yozuvchining qalbidan qo'shiqday otilib chiqadi, kitobxonning qalbida aks sado yangraydi.

* * *

Ilhom deymiz. Yozuvchiga ilhom qachon keladi? Il-homning o'zi hech qachon kelmaydi. Ilhomni yozuv-chining o'zi qidirib borishi, topishi kerak.

Ilhom deb atalgan parizod, nozanin yorning mako-ni qayerda? Ilhomning makoni xalqning dihd majburiyat emas, zaruriyat, xohishga aylangan mehnatning shavkati baxtiyor odamning qahqahasida, jabrdiydaning ko'z yoshida, oshiq va ma'shuqalarning ko'zlari va so'zlarida, odamda mehr va g'azab uyg'otadigan hodisa va voqealar-ning mag'zida... Ilhom qidiigan yozuvchi xalqning qal-biga qo'l solishi kerak.

Xalqning qalbiga uzoqdan qo'l solib bo'lmaydi, qo'l solish uchun uning oldiga borish kerak.

* * *

His qilish uchun yozuvchiga o'zining shaxsiy kechin-malari bilan bir qatorda mushohada ham yordam beradi. Yozuvchi o'zi boshidan kechirgan yoki kechirishi mumkin bo'lmagan hodisalarni zo'r diqqat bilan mushohada qiladi. Turmushni o'rganish degan so'zning ma'nosi turmushni mushohada qilish demakdir. Eng zo'r yozuvchilar eng zo'r mushohada kuchiga ega bo'lishgan. Odamlarning raftoriga oid eng kichik narsalardan tortib, katta-katta ijtimoiy hodisalargacha zo'r diqqat bilan o'rganishgan. Boshqa kishilarning diqqatini jalb qilma-gan hodisalar, bularning diqqatini jalb qilgan, e'tiborini tortgan.

Mana shuning uchun har bir asarda yozuvchining shaxsiy kechinmalari, tarjimai hoh unsurlari bo'ladi. Yozuvchi ba'zan biron tipgaasos qilib haqiqatdamavjud odamni ham oladi. Bunday hollardao'shamavjud odam tipning prototipi bo'ladi.Yozuvchi prototipiling o'zigaginaxos sifatlarini, xislatlarini tashlab, tip uchun xarakterli bo'lgan boshqa sifatlar, xislatlar qo'shadi. Shunday bo'ladiki, prototip tipning o'zi ekanini bilmaydi.

* * *

Odatda mushohada faqat kerak boiganda, biron asar yozish uchun zarur bo'lib qolganda qilinmaydi.

Masalan, birovning oyog'ini tramvay bosdi. Ehtimol, mening qahramonlarimdan, personajlarimdan hech kimning oyog'ini tramvay bosmas. Lekin oyog'ini tramvay bosgan odamning o'sha damdagi holati, harakati, qiyofasi esimda qolishi kerak. Chunki mabodo shunday holat kerak bo'lib qolsa, tramvayga bostirib ko'rgani hech kim rozi bo'lmaydi.

Kishi chuchkiragan vaqtda afti qandoq bo'lishiga hech kim e'tibor qilmaydi. Lekin Chexov shunga e'tibor qil-gan ekan."Chinovnikning o'limi"da qo'l kelipti.

Men "Anor" degan hikoyani yozganimda boshqorong'i xotinning holatini shu kunlarda mushohada qilganim yo'q. Boshqorong'i xotinning holati mening xotira

daftari da bor edi. Buni men bir vaqtlar daftarga shunday qayd qilib qo'ygan ekanman:

"Er xotiniga jannatning ta'rifini qiladi. Xotinning ko'ziga havzi kavsar va unda suzib yurgan baliqdan boshqa hech narsa ko'rinmaydi. Xotin baliqqa boshqorong'i"...

Shunday qilib, yozuvchining xotira daftari — musho-hadalar xazinasi, turmush qomusi vujudga keladi.

Bu daftarga faqat mushohadalargina emas, voqealar, manzaralar, fikrlar, so'zlar, iboralar ham yozilishi mumkin. Chexov hatto ismlarni ham yozgan.

Mana shuning uchun yozuvchi yozayotganda, o'ylayotgandagina emas, hammavaqt mehnat qiladi. Shundoq bo'lishi kerak.

* * *

— Hodisa shaklning yaralishiga turtki bo'ladi, hikoya yozib chiqilgandan keyin, boshqa mazmunga kirishi mumkin. Bunday holatda gap yana shundaki, yozuvchi ongidan ma'lum bir hayot hodisasining alomatlari to'planadi, bu alomatlar obrazda gavdalanish uchun faqat muayyan sababga, muayyan shaxs yoki vaziyat-ning topilishiga qarab qoladi. Bunda yozuvchi tasavurida shakllanib qolgan tipga bunday muayyan shaxs ichki tomondan qanchalik mos kelishining ahamiyati qolmaydi. Hodisaning mohiyatini yozuvchi belgilab olgandan keyin, uni faqat ma'lum shaklga solish qoladi.

* * *

Kitobning shavq bilan o'qilishi uning latofatlaridan biridir. Albatta, go'zallik ham bir xil bo'ladi: kechasi qop-qora osmonda olovli iz qoldirib uchgan yulduz ham go'zal, kunduzi guldan gulga qo'nib yurgan kapalak ham go'zal. Uchgan yulduzning go'zalligi bir lahza — be-baqa go'zallik, guldan gulga hayot tashib yurgan kapalakning go'zalligi abadiy go'zallikdir. Biz abadiy go'zallik yaratishga harakat qilishimiz kerak.

Buning uchun voqelikni chuqur o'rganish, undan ilhomlanishdan tashqari, mahorat ham kerak; syujetni yarata bilish kompozitsiyaning jo'n va chiroyli, portret-ning psixologik nozik va yaqqol chiqishiga erishish, tilni yaxshi bilish zarur.

She'r — fikr ekstrati bo'lishi jihatidan hikmat, ko'ngilga yo'l topishi, undan o'ziga hamohang sado chiqarishi jihatidan musiqa.

She'r — oshiqning ohi, musibat diydaning ko'z yoshi, saodat va surur ifodasi bo'lgan qahqaha tovushi.

She'r — ko'ngilning oynasi, ko'ngilda nima bo'lsa, shuni aks etadi.

She'r — ma'sum go'dak, riyoni bilmaydi. Riyo bo'lgan yerda she'r yo'q.

She'r — bir mo'jiza. Uning mo'jizalik sirlaridan xa-bardor bo'lish, bu sirlarni jilovlash har kimga ham mu-yassar bo'lavermaydi. Bunga erishish uchun zehn, sabr va mehnatdan boshqa yana nimadir kerak.

Poeziya — yuksak san'at.